

Pádová sémantika je tradiční problémová oblast a jejím řešením se zabývali významní světoví lingvisté, především de Groot, Hjelmslev, Jakobson, Kuryłowicz aj. Specifický význam má i pozdější syntakticko-sémantický výzkum sémantických rolí participantů/aktantů výpovědi („hloubkové pády“), jemuž se věnovali badatelé zahraniční i čeští. Je těžké si představit, že by složitá, obecná a abstraktní oblast pádové sémantiky mohla být systematicky uchopena (autorka zmiňuje „úplný popis systému pádových významů“) na 100 stránkách doktorské disertace. Autorka ovšem od počátku široce vymezený cíl disertace zpřesňuje takto: „nastínit ucelený a sourodý popis sémantických rysů kategorie pádu, který by mohl sloužit jako podklad pro vytvoření popisu aplikovaného na výuku češtiny jako druhého jazyka“ (7), „především pro neslyšící“ (tamtéž). Formuluje-li autorka svůj cíl takto, je přirozené, že ze způsobů uvažování o kategorii pádu a z existujícího souboru poznatků o pádových významech bude vybírat ty, na jejichž základě by bylo podle jejího názoru možno vytvořit metodiku výuky pádové sémantiky zaměřenou na ty uživatele češtiny, pro něž čeština není mateřským jazykem. To je však úkol velmi obtížný, tím spíše, že se autorka mohla přidržet nanejvýš principů osvojování si češtiny jakožto cizího jazyka mluvčími jiných mateřských jazyků; autorka se zároveň snaží přizpůsobit výklad pádové sémantiky jazykové kompetenci neslyšících, pro něž je výchozím jazykem znaková řeč.

Autorka si je vědoma toho, že aplikace výuky druhého jazyka u slyšících a neslyšících představuje dva dost odlišné úkoly s různými předpoklady, vyplývajícími např. z toho, že u cizinců osvojujících si češtinu záleží na tom, zda je jejich mateřštinou jazyk flektivní, např. slovanský, či neflektivní, nebo zase z toho, že neslyšící mají různé stupně výchozí jazykové kompetence opřené o znalost českého znakového jazyka (ČZJ). Bez ohledu na rozdíly ve výchozí jazykové kompetenci cílové skupiny, na něž je výuka češtiny zaměřena, zakládá autorka svou disertaci především na úvahách o osvojování si pádové sémantiky při řízeném učení se češtině, což je nepochybně cesta zasluhující ocenění; snaží se proto najít inspiraci pro výklad české pádové sémantiky nejen v pracích bohemistů domácích, ale i zahraničních (srov. Janda 1993, Clancy- Landa 2005). Usiluje o obsahové uchopení pádové sémantiky, tj. o postup od obsahu k jeho jazykovému ztvárnění, tedy o pohled onomasiologický.

V úvodních kapitolách autorka probírá způsoby interpretace p-sémantiky u různých autorů a kriticky porovnává přístupy pracující s pádovým významem invariantním (stanovení invariantních významů pro jejich abstraktnost odmítá) a s významem základním (s nímž hodlá pracovat).

O lišení mezi sémantickou a syntaktickou funkcí pádů se autorka mnohokrát zmiňuje, ale její postoj k této záležitosti není zcela jasný. Uvádí totiž, že je nutné souhlasit s výhradami, které proti této distinkci uvádí Uličný, avšak přesto se rozhoduje s ní pracovat, s odůvodněním, že usnadňuje orientaci v klasifikaci, kterou zvolila (37n). Sémantickou funkci pádových forem pak identifikuje na základě syntakticko-sémantického významu výrazů, s nimiž se jméno v daném pádě spojuje. Opírá se při tom o analýzu navrženou Danešem; bylo by možné vzít v úvahu i prohloubenou a obohacenou typologii predikátů vypracovanou Karlíkem. Autorka se nechce zabývat zkoumáním „pádů izolovaných“ (jak to činili Konečná nebo Hausenblas), takže i pádovou funkci „sémantickou“ (tj. nesyntaktickou) popisuje přes lexikální významu řídícího substantiva (před čímž varoval Hausenblas, 1958:17, s poukazem na hrozící záplavu p-významů).

Jádro autorčina přístupu spočívá v tom, že s ohledem na cílovou skupinu neslyšících se snaží maximálně využít skutečnost, že jediné prostředí, ve kterém může neslyšící plnohodnotně realizovat recepci i produkci jazyka, je prostor. Uvádí výchozí tezi A. Macurové (2001), že využití prostoru umožňuje neslyšícím vyjádřit vztahy, které čeština vyjadřuje předložkovými i bezpředložkovými vazbami. Zejména z tohoto důvodu se ve své koncepci pádových významů pro neslyšící přiklání k lokalistické teorii, která považuje za základní význam pádu vyjádření konkrétního prostorového vztahu a doménu konkrétního prostoru pak považuje za základ pro strukturování domén abstraktních. V návaznosti na koncepci uplatněnou v *The Case Book for Czech* (CBC, Clancy- Landa 2005) pracuje s významy, které nejsou specifické jen pro jeden pád, ale procházejí napříč celým pádovým systémem: podobně jako CBC pracuje s tzv. doménami, Šára (2001) pracuje s tzv. obecnými pojmy. V obou uvedených koncepcích jsou takovými základními doménami **místo** a **čas** a autorka při svém vymezení domén postupuje analogicky. Klade je na hierarchicky nejvyšší místo svého výkladu průchozích významů neboli rámců.

Hned na počátku výkladu ovšem konstatuje autorka dilema mezi výkladovým postupem vycházejícím od významů rámců a postupem sledujícím primárně jednotlivé pády. Zvažuje metodologické přednosti obou výkladových postupů a rozhoduje se pro postup druhý, „vzhledem k požadavku úplnosti popisu“ (s. 37). Prezентuje tedy svůj systém primárně podle jednotlivých pádů, teprve uvnitř nich podle **rámců** neboli **průchozích významů**, přítomných ve většině pádů. V závěru své práce však zvolený postup reviduje.

Autorka navrhla sadu 15 rámců (s. 39-40), blíže kritéria jejich volby nevymezuje, spoléhajíc se na lexikální význam zvolených názvů. Kromě kategorií **místo** a **čas** tu nacházíme kategorie **způsob** a **příčina**, dále kategorie pocházející ze syntakticko-sémantické

klasifikace predikátů (**myšlení, vnímání, city a pocity, fyzický pohyb, vlastnictví**), a také kategorie **množství** a **vlastnost**; uvedené domény jsou v té či oné podobě reprezentovány i v CBC a v systematické Šárově. Za jistý projev promyšlení klasifikace ve směru přiblížení se základům řečové činnosti (snad i s ohledem na cílovou skupinu neslyšících?) lze považovat domény **chování, komunikace, téma a oslovení**.

Ve skutečnosti se ovšem v autorčině podrobnější analýze jednotlivých pádů objevují i mnohé další kategorie, jako je **účel** (ten označila autorka na s. 10 za kandidáta samostatného rámce), **prostředek, materiál, původce, proživatel** a další, známé i z klasických mluvnic (pád subjektový, objektový, partitivní, kvantitativní aj.). Bylo by možné vytknout těmto kategoriím jejich různorodost a různé stupně obecnosti či abstrakce; na první pohled je evidentní i možnost doplnit další kategorie, modifikovat navržené apod. Mrkvičková ostatně podobnou nehotovost, neustálenost a modifikovatelnost konstatuje i v systému CBC: „Některé významy jsou jako domény označovány jen na některých místech CBC, jinde se o nich jako o doménách nemluví“ (s. 24.) Heterogenost, otevřenost a přechodnost vyčleněných kategorií zřejmě patří k povaze obsahů ztvárněvaných pádovými významy a je třeba s ní při popisu pádové sémantiky počítat.

Zajímalo by mne nicméně, zda si autorka uvědomuje výhodnost a problematičnost některých svých řešení. Tak kupř. rámec **fyzický pohyb (a klid)** je nutně implikován v rámci **místo** (naznačuje to i autorčin výklad na s. 64 a její tendence k lokalistické interpretaci p-sémantiky), rámec **téma** úzce souvisí s rámcem **komunikace** apod. Byla bych ráda, kdyby se autorka vyslovila zejména k druhé uvedené souvislosti a vyložila, jak chápe rámec **téma** v souvislosti s rámcem **komunikace**: tento rámec je na s. 45-46 v souvislosti s N chápán ve smyslu „být tím, o čem se mluví“ (Jakobson 1936: 250 označuje nominativní podmět termínem „Aussagegegenstand, tedy „předmět výpovědi“), v souvislosti s L (u sloves *dicendi* a *sentiendi*) jako předmět řeči, myšlení a cítění. Jde v autorčině pojetí o aktuálně větněčlenskou funkci podmětu? Jak by řešila rematický podmětový N?

Podrobnější subklasifikace podmětového N autorka nepodává, není jasné, zda by některé specifické typy podmětového N nechtěla řadit pod rámec **pocity** (*Bolí mě hlava*) nebo **vnímání** (*Je vidět Sněžka*). U N predikativních (se sponou, v rámci **vlastnosti**) chybí upozornění, že jde o konstrukce s funkčně odlišnými dvěma N, poukaz na konkurující predikativní I a interpretace tohoto rozdílu. Jmenovací N je nejprve zmíněn na s. 45 s odkazem na Karlíkovu stať v ESČ (s. 289) a jeho příklad *Jmenuje se Jana*. Autorka dodává, že se tu podle Karlíka setkáváme s funkcí „vyjadřovat vztah identity“, o takovémto vztahu však mluví Karlík v souvislosti se „zástupným“ typem N (*titul univerzitní profesor*). Podruhé

autorka uvádí N jmenovací na s. 47 u konstrukcí typu v *okrese Rakovník*, které jsou takto tradičně označovány, které mají ovšem jinou strukturu než typ se slovesem *jmenovat se* apod.

Obdobně by bylo možné zvažovat i řešení navržená autorkou v případě dalších pádů, např. Genitivu. Autorka se jistě mohla při zpracovávání široké oblasti G adnominálního („nejproblematičtější části sémantické interpretace genitivu“ – s. 48) opřít např. o promyšlenou klasifikaci Karlíkovu z r. 1998 (Sborník prací FF Brněnské univerzity, s. 121-130), stručně shrnutou a doplněnou v ESČ. Autorka tuto stať dobře zná, nicméně usiluje o vlastní řešení. Zvažuje interpretaci p-sémantiky G uvedenou v CBC (Clancy – Janda, 2005) a kriticky se vyrovnává s jejími pojmoslovnými distinkcemi **zdroj, cíl, celek, odkaz**. Chce tak „ukázat problémy, které je nutno řešit“ (s. 51).

Autorka připouští (s. 40), že její popis není „popisem zcela vyčerpávajícím“, že jí jde „především o ilustraci principu“, kterým navrhuje p-sémantiku strukturovat pro aplikační účely. To je třeba mít při posuzování jejích řešení na mysli. V souvislosti s tímto jejím zadáním bych velmi uvítala, kdyby se v rámci obhajoby vyslovila k otázce, do jaké míry jsou její řešení motivována (předpokládanou) vazbou na kategorie českého znakového jazyka, jeho gramatiku. Mohla by autorka zřetelněji interpretovat své teze, že se snaží se navrhnout popis p-sémantiky tak, aby byl „na výchozím jazyce učících se pokud možno nezávislý“ a zároveň počítá „s alespoň částečným využíváním ČJZ při výuce“ a doporučuje co nejširší využití překladových operací?

Souvisí s aplikačním cílem disertace proložení systému rámců významovými prostorovými rysy **kontakt, navázání kontaktu, ztráta kontaktu** (41n), které lze, jak autorka uvádí, snadno znázornit znakovým jazykem i graficky? K této otázce mám ještě podotázku: Neukazuje kombinace těchto rysů s rámci (např. u G a D) nutnost lišit mezi vztahy **příčinnými a důvodovými**, jak vyplývá i z toho, že **příčinu** interpretuje autorka jednou jako **ztrátu kontaktu** (s. 57), podruhé (s. 65) jako **navázání kontaktu**?

Autorčin systém rámců je vědomě otevřený, jak ukazují např. tvrzení typu: „Rámec **vlastnost** je v dativu velmi omezený. Zahrnuje slovesa typu *podobat se* a další část účelových (?) významů, které jsou obsaženy i v rámcich **místo a čas**. Rámec **účelu** v našem systému nezařazujeme, protože počet typů vyjádření, které by jej naplňovaly, je nevelký... Pokud by se však s rámcovým významem **účel** pracovalo v širě pojatém popisu češtiny jako druhého jazyka, je samozřejmě možné rámec **účelu** do popisu p-sémantiky zařadit“ (s. 70).

Literaturu, s níž autorka pracuje, by bylo možné rozšířit, zejména o monografii L. Kroupové „Sekundární předložky...“ (1985), stejně jako o některé jednotlivé studie o předložkách nebo jiných relevantních jevech české gramatiky a lexikologie (např. dlouhodobé

diskuse o konkurenci N a I přísudkového). Pokud jde o sémantické valenční role aktantů, existuje obsáhlý slovník slovesných valencí („Slovesa pro praxi“, 1997) a typologie syntakticko-sémantických větných struktur, přihlížející k využití pádů, od P. Karlíka (Grepl-Karlík: Skladba češtiny, 1998, 57-125; ve stručnější podobě v Příruční mluvnici češtiny, 1995). Z prací o češtině pro cizince bych připomněla Poldaufovu učebnici češtiny.

Pokud jde o technická opomenutí, nemilý lapsus (svědčící o jistém pracovním chvatu) se najde na s. 59, kde chybí u G nadpis 9. Množství a G není uveden ani v přehledové tabulce na s. 40. V té chybí v rámci 14 (Téma) L (*mluvit o*).

Závěrečné shrnutí. Zatímco o jednotlivých autorčinných rozhodnutích lze vést diskuse, práce jako celek ukazuje autorčinu schopnost orientovat se v složité teorii pádové sémantiky a přinášet vlastní řešení, zejména s ohledem na praktickou aplikaci výuky češtiny pro neslyšící. Doporučuji disertační práci k obhajobě a souhlasím, aby byl Mgr. Ivě Mrkvičkové po úspěšné obhajobě udělen titul PhD.

V Praze dne 7. listopadu 2005

PhDr. Světa Čmejková, DrSc.

Ústav pro jazyk český AV ČR

Letenská 4, 118 51 Praha 1